

Defensa dels mèrits del doctorand a càrrec del doctor Joan Mas i Vives

Digníssimes autoritats, senyores i senyors,

És per a mi un honor poder apadrinar Marià Villangómez i Llobet en un acte solemne com aquest. De temps ençà sent una profunda admiració per la seva obra literària i un respecte sense fissures pel seu capteniment intel·lectual, exemplar per molts de motius. El meu únic punt de recança és el de témer que, en el breu espai de temps de què puc disposar, només podré referir-me molt superficialment a la seva obra literària i, així, per molt que m'hi esforci, mai no podré deixar els seus mèrits en el punt d'excel·lència que es mereixen. Tanmateix, em satisfà de saber que aquests mèrits han estat ja àmpliament reconeguts, i el poeta fins i tot ha merescut el reconeixement institucional avalat per distincions tan importants com la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, el 1984, la Medalla d'Or del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, el 1987, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el 1989, i el nomenament de Fill il·lustre de la ciutat d'Eivissa, el 1988. També ha estat objecte de múltiples homenatges, entre els quals només citaré el de la Universitat de Prada, l'estiu de 1987, o el que tingué lloc en aquest edifici mateix, organitzat per l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana amb motiu del seu vuitantè aniversari, el desembre de 1993. La UIB, una institució que només té sentit per la seva voluntat de servei a la societat que li dóna suport, també va creure que s'havia de sumar a aquest reconeixement, i remarcar així el valor artístic i científic de l'obra de Villangómez, i per això aprovà el seu nomenament de doctor honoris causa.

Hi ha moltes de raons que justifiquen aquesta decisió. Marià Villangómez ha dut a terme durant anys una intensa activitat i això s'ha traduït en una obra personal d'extraordinària qualitat i en un mestratge àmpliament reconegut sobre diverses generacions d'escriptors eivissencs. Rere Villangómez hi ha, en efecte, un excel·lent poeta i prosista, un estudiós atent a les diverses manifestacions de la cultura eivissenca, un lingüista eficaç, producte un poc d'urgències i d'anormalitats culturals, i encara un autor de teatre, gens negligible. Per damunt de tot hi ha una personalitat que s'ha caracteritzat per la voluntat de servei a la seva terra i a la seva llengua, a les quals ha prestigiat enormement en el camp de l'art i de la cultura.

El reconeixement cívic que les distincions que hem esmentat constaten ens permeten que avui ens centrem en l'anàlisi i la presentació de la seva obra literària, ja que aquest és, en definitiva, només un acte acadèmic obert al públic. Per això, creiem que el sentit més important que pot tenir és el de mostrar que l'obra de Villangómez fa temps que ha entrat a la Universitat, on és considerada com una de les aportacions decisives a la cultura catalana contemporània.

I, situats en aquest camp, òbviament, ens hem de referir en primer terme i de manera molt preferent a la seva poesia original. De fet, ha merescut ja una abundosa atenció crítica: Manuel de Montoliu, Marià Manent, Tomàs Garcés, Miquel Dolç, Joan Triadú, Jaume Vidal, Josep Maria Llombart i, darrerament, Isidor Marí, Antoni Marí, Jean Serra, Francesc Parcerisas, Josep Maria Sala-Valldaura, Gerard Vergés, Ferran Carbó i molts d'altres li han dedicat assaigs diversos. Així hi han marcat etapes, influències, intencions, valors, i algun cop ho han fet amb una gran sagacitat, cosa que sens dubte ha obert noves perspectives en la lectura de l'obra del poeta. També n'ha obert ell mateix que, des de la seva posició d'evident privilegi, ha estat el millor comentarista de la seva poesia. S'hi ha referit sovint, amb textos força lúcids, com molts dels recollits als llibres miscel·lanis *Ara i adés*, de 1988, i *Parlar i escriure*, de 1994, entre els quals hom ja ha destacat el pròleg a l'edició conjunta de *La Miranda* i *Declarat amb el vent*, de 1977, i encara hi afegiríem les entrevistes que tanquen *Parlar i escriure*, les respostes de les quals foren redactades amb cura pel propi poeta, cosa que ja havia fet abans, almenys des de 1972, quan accedí que Damià Ferrà Pons publicàs les «Notes autobiogràfiques» a la revista *Lluc*, precedides, en alguns números, d'una de les primeres entrevistes extenses que va concedir. Per tant, sabem què pensa ell mateix de la seva obra i què en pensen alguns dels seus més fidels i intel·ligents lectors. Amb aquest bagatge i amb la nostra pròpia lectura, entusiasmada i devota, diguem-ho d'entrada, voldríem tornar a recórrer l'itinerari dels seus llibres.

Nogensmenys, hi ha dues qüestions prèvies que hauríem de deixar ben assentades, perquè s'ha comprovat que són a l'origen de molts dels malentesos que han envoltat la poesia de Villangómez, i no voldríem que també entrebancassin la nostra exposició. La primera és de caràcter generacional, i afecta l'emmarcament del poeta en el context de la literatura catalana del segle xx. Com és sabut Marià Villangómez va néixer el 1913, el mateix any que Bartomeu Rosselló-Pòrcel i Salvador Espriu, només tres anys després que Màrius Torres i un abans que Joan Vinyoli. És amb aquests autors que s'ha de relacionar la seva obra, tot i que ell mateix ha afirmat que no hi tingué contactes directes, o els tingué molt escassos. Més important que això és que tots ells viviren un mateix flux cultural, se sentiren atrets per uns corrents culturals pròxims, i endegaren l'obra pròpia amb una ambiciositat semblant. No puc insistir gaire en aquests aspectes, exposats ja per Francesc Parcerisas, però em sembla evident que des d'aquesta perspectiva s'expliquen notes com l'atracció que el poeta sent per autors tan diversos com els castellans Antonio Machado, Juan Ramon Jiménez o els poetes del 27, els catalans encapçalats per Riba, i els europeus que arranquen en Baudelaire i condueixen als simbolistes o avantguardistes del primer terç del segle, i a Rilke o a Valéry. Cada un dels poetes de la generació de Villangómez, Generació de la República per alguns tractadistes, va fer la seva tria, però em sembla que cap d'ells no es va moure gaire d'aquestes coordenades, prou àmplies.

També coincidiren, en el sentit de transcendència que volgueren donar a la seva obra lírica, si més no en una determinada època de la seva producció, que es fa palès en les poètiques que escriviren, sovint integrades plenament en el conjunt dels seus poemes. No hem de negar amb això que també cada un acabà per definir una trajectòria molt personalitzada i molt singular, amb trets propis que difícilment troben consonància en els altres autors, ni tan sols en els més propers, però això també pot ser interpretat com una marca generacional, sobretot si tenim en compte les vicissituds històriques que els correspongué viure i els diversos graus d'aïllament, voluntari o obligat, que els envoltà. Sigui com sigui, aquest enfocament, en el cas de Villangómez evita la gratuïta i enutjosa referència a l'Escola Mallorquina, amb la qual certament no té res a veure, entre d'altres coses perquè mai no va ser per a ell una referència real, reconeguda i voluntària, cosa que sí que va passar en tots els autors que s'hi integraren.

La segona nota prèvia fa referència a la presència d'Eivissa en la seva obra i, sobretot, al sentit que aquesta presència hi té. Eivissa, el seu paisatge, la seva gent, els seus topònims, el món que la caracteritzava abans de la irrupció del turisme de masses i de les transformacions urbanístiques que en foren conseqüència és present en una part importantíssima dels versos de Villangómez. Aquesta és una realitat inqüestionable, com també ho és que el tractament a què sotmet el paisatge és un dels més complexos que podem trobar en la poesia catalana contemporània. Contra el que l'han volgut veure *només* com el poeta d'Eivissa —i m'apresso a dir que també, ho és, el poeta d'Eivissa, i que ho serà per molt de temps, mercè a una antonomàsia que per força ha de resultar difícil de trencar— contra els que l'han volgut veure *només* com el poeta d'Eivissa, deia, ell s'ha defensat dient que si en alguns poemes Eivissa, o el paisatge, és el símbol «d'una terra», en altres ho és «de tot el món, lloc d'una humanitat en solitud i en algun cas ho és del poeta». Per la seva banda, Gerard Vergés ha cregut descobrir que el paisatge, primer text i pretext del poema, després s'impregna de la presència emotiva del poeta i finalment integra els altres homes, en una successió cronològica que no compartim del tot. El paisatge és tot això, però encara és moltes més coses. De vegades és una finalitat en ell mateix, un objecte que passa al poema on recupera una altra presència amb les seves pròpies qualitats físiques; en altres ocasions, és un correlat objectiu dels sentiments del poeta, molt més efusiu del que la fama de poeta savi ens ha deixat creure; en altres, sintetitza la història i la cultura del seu poble, sempre present; també és l'índex de pertinença a una col·lectivitat en el sentit que s'utilitza com a lligam per expressar la solidaritat que l'uneix als altres homes que l'habiten i, encara, finalment, és l'únic element que li permet d'objectivar el sentit de transcendència o d'absolut que persegueix en alguns dels seus poemes. Sovint Eivissa, el paisatge és cada una d'aquestes coses, i ho és totes alhora. En resum, es tracta d'una de les més riques polisèmies de la lírica catalana contemporània. Som, per tant, a l'altre extrem de qualsevol possible tractament costumista, situats en un camí que ens condueix indefectiblement vers la més noble lírica de la tradició occidental, a la qual ja hem al·ludit abans.

Ara sí que podem començar a presentar els seus llibres. El que recull la producció més antiga és *Elegies i paisatges*, el tercer dels publicats, però, ja que no aparegué fins el 1948.

Per arribar als seus primers llibres són rellevants les lectures a la biblioteca paterna, que ell sempre ha assenyalat com a introducció a la seva vocació poètica, el cinc anys d'estudis de dret a Barcelona, que li obri del tot les portes de la cultura catalana, l'experiència de la Guerra i després el seu ingrés al cos de mestres que el fa exercir el 1942 Palma, on fa amistat amb Miquel Ferrà i Francesc de Borja Moll, entre d'altres, i entre 1943 i 1946 a Cornellà del Llobregat, molt prop de Barcelona, on també troba amistats que fomenten la seva dedicació literària, com Ramon Aramon o el joier Sunyer, que organitzava lectures a casa seva. El 1932, ja havia publicat, amb la intercessió d'Isidor Macabich, poemes seus al *Diario de Ibiza* i també en publicaria abans de la guerra a l'*Almanac de les Lletres* i a *La nostra terra*, però només un seria recollit a *Elegies i paisatges*. El llibre recull una selecció de l'obra escrita entre 1932 i 1943. Es tracta d'uns poemes que ja aleshores degueren ser revisats amb meticulositat, com ho tornarien a ser quan n'aparegué la segona edició, el 1972. Aquest és el procedir habitual de Villangómez, un poeta que sempre exerceix un control molt estricte sobre la seva obra. El resultat és que el conjunt del seu corpus poètic no és gaire extens, només vuit llibres de poesia original —escrits al llarg de gairebé trenta anys— però, en canvi, és molt depurat i sempre traspua un sentit extremat de perfecció formal i de domini lingüístic. *Elegies i paisatges* és el llibre inicial, però no és en absolut un llibre secundari: els dos temes centrals, sovint entrecreuats, són el paisatge i l'amor, tots dos tenyits del to elegíac que anuncia el títol. El paisatge hi és tractat com un ésser estimat, capaç de contenir els sentiments més delicats i sovint al·ludit a través de lèxic antroponímic. D'altra banda, l'amor és lligat al record, a l'evocació de l'instant de plenitud que va ser i ja no és, o que només torna a ser en comptades ocasions, gràcies precisament a la intensitat d'aquest record. És l'eros absent de què parla Josep Maria Sala-Valldaura, el qui més s'ha fixat en la importància del tema amorós en aquests llibres. Al marge d'aquest tema, però, al llibre, també hi ha algunes de les notes que travessen tota l'obra lírica de Villangómez. Per exemple, em sembla veure-hi una incipient indagació sobre la mateixa poesia, fonamental en l'obra posterior. Concretament, el poeta apareix lligat a una força que no sap d'on li ve però a la qual no pot ni vol oposar-se. És simptomàtic en aquest sentit que la primera vegada que el jo líric apareix al llibre sigui en uns versos del poema «Pregonesa de Maig» que diuen:

«I jo, que pel tou camí
solitari vaig vagant,
sento el meu viure inquiet
cap a un anhel afuat».

Una imatge que tornarem a trobar i que també cal lligar a aquell díptic famós de la «Cançó de la vesprada»:

«Voler l'impossible ens cal,
i no que mori el desig».

És la idea del poeta transcendent, que no vol renunciar al desig, encara que aquest sigui inabastable per definició.

A *Elegies i paisatges* també hi apareixen algunes de les fidelitats bàsiques, reiteratives en la seva obra del poeta, sobretot la de la terra i la de la llengua, excepcionalment unides a «Terra Natal», un dels poemes més coneguts de Villangómez, cosa que ara em permet de no reproduir-lo. I encara hi ha els poemes de la guerra, el conjunt de quatre composicions, literalment «Escrit a la guerra» que en la quarta arriba al grau més alt d'intensitat, amb aquella també coneguda arrancada:

«Ja has fet la teva casa, dolor, dins el meu cor;
dolor que des del temps del meu goig pressentia,
sotjant fora de l'urna clara de l'alegria,
com el lladre que guaita per robar un dolç tresor».

Magnífics alexandrins, un metre en què pocs poetes contemporanis han excel·lit com ell. Tot plegat fa d'*Elegies i paisatges* un llibre força important, al qual potser no hem donat fins ara la importància que té.

Els plantejaments del segon, *Terra i somni*, publicat el 1948, no són gaire diferents i continuen girant sobre els mateixos nuclis temàtics, ara distribuïts en dues seccions, una per a la terra i l'altre per a l'amor. El paisatge continua tenint una plasticitat inqüestionable, i hom ha relacionat aquest fet amb la seva dedicació al dibuix o a la pintura, important a l'època de joventut. Potser és aquesta plasticitat el valor més alt del llibre. Hi ha algunes notes noves, com la identificació cada vegada major de la terra amb l'estimada, o amb la mare, és a dir, amb l'objecte de les efusions sentimentals del poeta. En canvi, el tema de l'amor, enyorós o elegíac, repeteix moltes notes que ja coneixíem. Per això interessa més de seguir el del desig, que al capdavant és també el de la poesia. Un dels poemes es titula precisament «Del desig» i hi trobem la temptació cap a un gaudi ignot que només es pot relacionar amb la creació artística; en d'altres, veiem que hom concedeix uns poders màgics, potser podríem dir divins, a la poesia, i així al poema 4 de la sèrie «Amor» és el vers només qui pot fa real, present, carnal la dona estimada i la porta freqüent del pensament del poeta: un procés que els simbolistes coneixien bé; finalment, també en l'exercici de la poesia, i ara a través del paisatge, pot reconèixer un món de perfecció superior, com a «Tarda de febrer» o a «Darrerries d'estiu».

Villangómez s'ha referit alguns cops a la influència d'Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez i alguns poetes de la Generació del 27 en aquests primers llibres i també en l'obra posterior. En efecte l'impressionisme de les *Soledades* del primer i el paisatgisme sentimental i l'evolució cap a la poesia pura de la *Segunda antología poética* del segon, hi són molt presents. Machado segurament és evocat a la composició «A un poeta», d'*Elegies i paisatges*, dona títol a «Tarda lluminosa», del mateix llibre, i encara a la secció «Tristesa que és amor», d'*Els béns incompatibles*. A costat d'aquestes influències, però, n'hi ha d'altres. En un article recent, de 1993, en homenatge a Carles Riba, Villangómez hi ha insistit, i als dos llibres que hem esmentat hi ha afegit les *Estances*, de Riba, *Les fleurs du mal*, de Baudelaire i els *Canti*, de Leopardi: amb aquest conjunt sí que tenim un mapa més ajustat. De Riba ha dit que sobretot n'adoptà la llengua literària i alguns aspectes de la mètrica. Ja és molt, en un art que té en la paraula l'única raó d'ésser. Tanmateix, en l'obra poètica posterior de Villangómez també és en part ribiana la manera que té d'interioritzar la realitat exterior i de convertir-la en matèria de reflexió, tan peculiar en el poeta de les *Estances*.

Precisament la presència de Riba, i del seu admirat Jorge Guillén de *Cántico*, s'accentua als *Poemes mediterranis*, incorporats a l'obra catalana el 1986. De fet, és el primer llibre que va publicar ja que, en castellà i amb el títol de *Sonetos Mediterráneos*, va sortir el 1945. En la versió definitiva ja no són pròpiament sonets, sinó poemes de catorze versos blancs, alexandrins o decasíl·labs. Tanca aquest grup de poemaris en els quals el protagonisme recau en la temàtica amorosa, combinada amb l'omnipresència del món físic, concret, mediterrani, podríem dir parafrasejant el títol. En l'obra posterior, l'amor rebrà un tractament força diferent, un poc al marge de l'evocació enyoradissa del record o de la voluntat de reviure el passat amb intensitats de present, que és com encara el trobam aquí en les seccions titulades precisament «Amor» i «Absència». Els afanys indefinibles, però, també són ara més evidents i el fan irrompre en exclamacions com aquesta:

«Anhels? Però jo no voldria veure'm
lliure del seu esperó».

Fins i tot a un dels poemes més emblemàtics del llibre, «Elevació», seria molt fàcil de substituir l'estimada per la poesia. Diu, després dels quatre primers versos:

«Jo no vull pas saber si ets una estrella
que vessà en el meu pou el seu esclat
o bé un astre la llum del qual és la petjada
del meu foc que cenyeix i que il·lumina.
Amb tu tan solament conec que habito
un món superior i que l'altre ignoro,
que el sentiment més lleu és ja profund
pel teu amor, i que la meua veu
s'eleva tant que és un ocell de llum.
A tu el meu chor de mots redreçats en el cant.»

Aquesta és una de les portes que obre el camí cap a la producció posterior. A *Els dies*, poemes de 1946-1949, publicats el 1950, ens adonem que han canviat algunes coses, encara que, els elements que ara seran més definitoris ja eren, si més no en forma d'embrió, en els llibres anteriors. Intuïm que el poeta té la voluntat de superar una certa crisi, potser sentimental, que era una mena de rerafons en els llibres anteriors. La secció «Poemes d'oblit» veiem clarament quina és la solució que proposa per al tema amorós: ni evocació, ni recreació, sinó oblit. Això arriba en un moment en què s'estabilitzen alguns aspectes de la seva biografia i dels seus plantejaments estètics. El setembre de 1946 s'instal·la a Sant Miquel, on exercirà de mestre per espai de 13 anys, en els quals pot viure intensament el contacte amb una naturalesa aleshores gairebé primigènia. A partir d'ara aquest serà el paisatge gairebé exclusiu dels seus versos. D'altra banda, la sensació del pas del temps, lent però implacable, i la confluència en l'instant present del passat i del futur, té ara molta més importància. Així, la situació que es defineix amb més precisió és la següent: el poeta, davant unes terres, que dibuixa amb precisió, de cara al vent del temps, troba la salvació personal gràcies a la seva integració en l'entorn natural, d'una banda, i en l'exercici de la poesia, de l'altra. De fet, els camps de Balansat, la poesia i el poeta, que sovint adopta un to molt confessional, omplen molts dels versos d'aquests poemes. Tot plegat és el resultat d'un llarg procés de maduració que, òbviament, no es tradueix tant en els temes que tracta com en l'actitud vital que se'n desprèn i en els resultats estètics que l'escriptor n'obté. Ell és ben conscient d'aquest procés i diu explícitament:

«Per arribar a l'amor que ja pot decantar-se,
a aquesta maduresa que tal vegada oblida,
quanta flama no ha calgut?».

També és conscient del que representen en aquesta nova fase de la seva vida, i de la seva obra, la vivència més directa dels espais rurals i el lliurament a una activitat poètica més intensa. Fixau-vos sinó en el poema que simptomàticament comença amb el vers «Bé comprenc que això es tota la meua vida», en el qual conjumina terra i poesia en apòstrofs tan contundents com el següent:

«Protegiu-me, camps; aires, penetreu-me. Seria
tan minso i sense aroma, mancat del vostre ajut,
el meu viure! Amb tu, món de bellesa, voldria
col·laborar, que fossis mots al meu llavi mut.»

Ara veiem cap on conduïen aquells anhels que en els llibres anteriors eren vagues i inconcrets. El lector pot comprovar amb profusió de detalls que el que demana en aquests quatre versos —altre cop quatre alexandrins rotunds— es fa realitat en les pàgines del llibre. En efecte, ben aviat ens adonem que l'autor se sent «protegit», «penetrat», plenament integrat en aquest món i el més important és que ho aconsegueix a través d'uns versos que sovint assoleixen la mateixa realitat física que les feixes dels camps de Sant Miquel recreades als poemes. La troballa té fins i tot connotacions religioses, i en aquest sentit hem de dir que gairebé els únics poemes que remetien a una espiritualitat íntima són en aquest llibre. El més explícit és el que comença «Ja veus, Déu meu, amb quina reiteració, amb quina complaença m'aturo damunt les teves coses», inspirat en el «Càntic Espiritual», de Joan Maragall, com ja va veure molt bé Isidor Marí. És d'un panteisme exultant, com molts d'altres versos de Villangómez, que ara no puc retreure. En resum, *Els dies*, em sembla un altre dels seus llibres cabdals.

Uns plantejaments molt semblants, sobretot pel que afecta a l'observació que dels canvis estacionals sobre la naturalesa i sobre la vida dels homes, són a un llibre de proses literàries, *L'any en estampes*, escrites un poc després, el 1953, i publicat el 1954. És un llibre descriptiu, que també inclou reflexions diverses, petites narracions o anècdotes i encara algun punt de divulgació cultural. Villangómez no pretén de fer-lo encaixar entre els seus llibres en vers, però, sens dubte la seva prosa assoleix els mateixos nivells de qualitat, i el conjunt d'aquestes pàgines són especialment il·lustratives del procés d'integració del poeta a Sant Miquel, en un moment en què es mostra molt segur de les seves possibilitats literàries.

En canvi, força diferent en aparença és *Els béns incompatibles*, poemari estrictament contemporani d'*Els dies*, ja que va ser escrit entre 1947 i 1951, publicat però el 1954. Les tres seccions que el formen són unitats relativament independents que cal comentar per separat. La més extensa i la més antiga porta per títol «Tristesa que és amor», de procedència machadiana, com ja he dit.

Allò que hi és més característic és el tractament del vers, ara poc cenyit a les formes mètriques convencionals, tant que ell el qualifica de surrealista, encara que d'un surrealisme poc ortodox. Tan poc ortodox, diríem, que és millor parlar simplement de poemes escrits de manera molt lliure, tant pel que fa a la mètrica com a l'estructura global, sovint força complexa. També s'oposa a *Els dies* en el sentit que el que allà apunta cap a seguretats i certeses, aquí són neguits i dubtes. Precisament per això, la diferència és només aparent i en el fons no fa més que mostrar l'altra cara d'una mateixa realitat, adés controlada i cenyida a unes formes precises, com a *Els dies*, adés trasbalsada i deixatada, com a «Tristesa que és amor». No costa gaire d'imaginar l'individu sotmès a forces de signe contrari, i això és el que ens sembla endevinar en els versos d'aquests dos llibres. A «Tristesa que és amor» fins i tot trobem moltes preocupacions de caràcter existencial, que no tornaran a tenir un protagonisme semblant fins a *Declarat amb el vent*. Quan més l'atueixen, és la poesia la que torna a oferir-li una petita fe on aferrar-se. Per exemple, al poema «La finestra», després d'haver-se definit com «un pobre infant malalt», caracteritzat per la tristesa, conclou:

«I amb tot, nit, mort,
encara, no. Espera.
Espera una mica més, sempre una mica més.
Volem viure mal que sigui només en l'esperança,
sols amb la idea d'un pressentiment,
sols, des d'enmig d'aquesta solitud sense ribes,
amb una mica de desig.»

Són mots desesperats d'un home que tanmateix no renuncia a la supervivència només perquè el desig encara no l'ha abandonat del tot.

El poema «Illa», escrit amb els mateixos paràmetres formals, constitueix per ell mateix una altra secció, complementada per la composició «El poema», amb el qual guarda algunes afinitats. Serveix com cap altre per demostrar l'extraordinària amplitud del camp semàntic de l'«illa» dels versos de Villangómez, però, per damunt de tot, corrobora la idea que la poesia s'ha convertit ja en el centre de la seva especulació. En definitiva, es tracta d'una impressionant autobiografia espiritual que evoca la infantesa i la joventut de poeta, però que només cobra sentit quan es produeix la descoberta de la creació artística, el Déu final.

Una altra secció, completament diferent, és formada pels 16 tanka agrupats sota el títol «Cap a un hivern». Constitueixen només una mena d'exercici formal basat en notes paisatgístiques, d'unes connotacions de vegades semblants a les descrites fins aquí.

Si a *Els dies* i a «Tristesa que és amor» d'*Els béns incompatibles* podíem creure que Villangómez ens mostrava dues alternatives oposades que en un moment determinat es presentaven simultànies, als *Sonets de Balansat*, poemes de 1955, publicats el 1956, deixava entendre que la solució venia pel camí de la primera, fins i tot accentuant-ne els trets. En efecte, és el rigor formal del sonet, el que marca les característiques d'un llibre que opta obertament per la reflexió sobre la naturalesa del fet poètic i del poeta com a temes centrals, i per l'aproximació al Simbolisme i a la poesia pura de Riba i Guillén com a coordenades estètiques més evidents. El paisatge, que continua embolcallant-se de les terres de Sant Miquel, adquireix el seu valor simbòlic més evident, tal com ja havia mostrat al poema «Illa», i ara remet sovint a l'objectivació de la singularitat del poeta-demiürg, l'únic ésser que és capaç de veure i viure la seva dimensió ontològica. N'és una prova evident un altre poema de títol insular, «Illa fidel»: ara ningú no pot reconèixer aquesta illa perquè s'ha convertit en el territori exclusiu del poeta, fruit de l'especulació personal. Ell ho diu així:

«[...] Abstret passeig,
dins meu, per una illa treballada
i ja en saó. I la túnica daurada
no es desclou sense un llarg, dur malaveig.
No trobaràs la pedra que s'arrela
en quaranta anys de somni i de desig
i floreix en uns cims de poesia.
L'aire que hi du coneix sols una vela.
Veuràs el puig, el solc, l'arbre... I jo, enmig,
altra llum dins la llum, més fèrtil dia.»

Tot un paradigma de poeta tal com l'havia definit la tradició simbolista. Moltes més notes apunten en aquesta direcció: per exemple, la importància de la mirada, capaç d'acaronar, aprehendre, posseir, com a «Els núvols» o a «L'esguard», però que en definitiva és la porta que inicia el procés d'interiorització que ha de conduir al poema. En alguns sonets, també mostra molt clarament quines són les fonts que l'han conduït a aquestes formulacions. Concretament l'arrancada de «Puig des Molins», en algun sentit, sembla una paràfrasi de les famoses «Correspondances», de Baudelaire, que ell mateix ha traduït; «Vellesa amada» coincideix temàticament amb força composicions de la *Segunda antología poética*, de Juan Ramón Jiménez, com ja ha estat assenyalat, i «El meu pas com el vostre», té el mateix punt de partida dels «Versos meus d'altre temps», un dels poemes més coneguts del segon llibre de les *Estances* de Riba.

Tanmateix la unitat que donen al llibre el sonet i els aspectes que acabem de veure, no ens ha d'impedir comprovar que hi reapareixen moltes de les preocupacions dels llibres anteriors i alguns dels motius més constants de la seva obra. En cada un dels seus poemaris, en uns més que en altres, passa un poc això: sovint trenca amb les obres immediatament precedents, però conserva molts de trets, generals o particulars, que es repeteixen una vegada i altra. Entre els *Sonets de Balansat* n'hi ha alguns que remetent a neguits que podríem considerar d'arrel existencial, com a «Tristesa que és amor», per exemple els poemes «L'angoixa» o, en certa manera, a «L'increat». També hi ha la reflexió sobre el temps, que sovint s'imbrica amb el de l'aparent immutabilitat del paisatge, i que ara té una de les millors formulacions al sonet dedicat «Al poeta eivissenc Idris Al-Yamani, també anomenat Al-Sabini». Finalment a «Als poetes catalans amics» recuperem el tema de la reivindicació explícita de la llengua, que havíem trobat ja «Terra natal», d'*Elegies i paisatges*, però que tindrà la seva formulació més brillant en els darrers llibres.

En qualsevol cas, la forma closa dels *Sonets de Balansat*, i la densitat de les reflexions que encabien degué convèncer al poeta que no era possible dur-les més enllà d'aquest llibre, almenys en aquell estat de formulació. «Tot és excés, i el silenci no pot resistir ser forma a tanta absència» havia dit Riba en tancar el segon llibre d'*Estances*. Tampoc no ho podia resistir el silenci de Villangómez, i, així, el llibre següent, *La miranda*, publicat el 1958, presenta unes característiques completament diferents. És un recull que aplega obra dispersa, amb força poemes ocasionals, escrits en èpoques diverses, alguns coetanis als de *Els béns incompatibles*. Entre les coses que més hi sobten, una és la presència força important de la cançó, gràcil i juganera, que gairebé havíem perdut de vista des d'aquella remota «Cançó de la vesprada», d'*Elegies i paisatges*, però que ara són una de les grans aportacions del llibre. En un altre sentit, hi ha una major tendència cap als temes externs: en alguns punts, el paisatge hi recobra una certa autonomia, com a bona part de la secció «Entre el mar i el vent»; en d'altres, tracta temes aliens, com els bíblics en els tres magnífics poemes de la secció «Nou Testament», i encara, en alguna ocasió s'exercita sobre esquemes rítmics preestablerts, com a «Ball pagès». En molts de poemes també hi detectem la presència d'un llenguatge molt més col·loquial del que havia utilitzat fins ara amb més freqüència, i a les cançons titulades «Setembre-octubre» exposa directament la seva intenció d'insistir per aquest camí. Diu concretament a la tercera d'aquestes cançons:

«No diré cap mot dels més grans.
No diré amor, angúnia, vida.
ni per rimar diré ferida,
mostrant-la oberta entre les mans.
[...] Escriré només: ha plogut,
com si parlés a una visita.
I afegiré: l'octubre imita
la nova pena que he tingut.»

Sembla una adhesió explícita als nous corrents realistes, però de fet poemes escrits amb aquests plantejaments poden ser ja documentats en èpoques molt anteriors, i el mateix Isidor Marí n'ha retret un d'*Elegies i paisatges*, el que comença «Deixo, avorrit, el ball i surto al poble.» La coincidència d'un dels estils de Villangómez, amb alguns aspectes l'estètica que aviat havia d'imposar-se, però, no deixa de ser evident.

Tanmateix a *La miranda* també hi ha algunes interessants referències a la creació artística des de posicions més acostades a les que havia mantingut fins aleshores i així em sembla veure-ho als poemes dedicats a artistes admirats —Verrochio, l'escola flamenca de pintura—, als poemes d'anàlisi personal que mantenen alguns neguits gairebé existencials —«Cançó pensarosa» i «El vent i l'amor»—, i en la secció titulada precisament «El poema» que tanca el llibre, tot i que curiosament també en aquesta sèrie desplaça el seu interès cap a la problemàtica de la recepció de l'obra literària.

Algunes de les coincidències amb el realisme que hem vist a *La miranda* es confirmaren a *El cop a la terra*, poemes de 1956, publicats el 1962, «el llibre més transparent de Villangómez», en paraules de Jean Serra. Aquesta obra va ser interpretada per Castellet i Molas, sobretot per Joaquim Molas, que hi va insistir més d'una vegada, com la contribució més fidel de Villangómez a l'estètica realista, en la qual havia de figurar com un precedent il·lustre, atesa la data de redacció dels poemes. No em sembla que sigui una interpretació errada, encara que només es tracti, com ja he dit, d'una coincidència fortuïta, no d'una voluntat explícita del poeta, com ell ha deixat ben clar. El que no em sembla lícit, però, és que aquesta interpretació s'usi en contra seva, perquè, al marge de qualsevol altra consideració, *El cop a la terra* és un llibre sòlid, escrit amb rigor i amb una gran sensibilitat. Per dir-ho clarament, és un altre llibre cabdal en la producció de Marià Villangómez. Comparteix amb el realisme l'objectivitat, el rebuig dels temes subjectius o intel·lectualitzats; en canvi, hi és evident el sentiment de solidaritat amb els protagonistes del treball en l'àmbit rural o primari eivissenc, expressat en un vers lliure molt acurat, de resultats òptims. No és que vulgui fer lírica social, rebutjada de pla en la poètica que obri el llibre, i menys realisme històric d'implicacions polítiques, però els esquemes formals del realisme, i alguns dels seus temes hi són presents.

Tanmateix, té raó Villangómez quan diu que també el paisatge havia merescut un tractament objectiu en altres llibres, per exemple a *Els dies*, i reclama la mateixa consideració pels poemes d'ara. En efecte, uns i altres tenen el mateix sentit, el de la integració del poeta en el seu entorn, sigui aquest físic o, ara, humà. Els protagonistes d'*El cop a la terra* són éssers emblemàtics, no individualitzats, que sovint porten les mateixes connotacions que els elements naturals d'altres poemaris: permeten, sense que això contradigui la solidaritat que apuntàvem, també reflexionar sobre temes com el pas del temps, la saviesa ancestral, la cultura material, la història, i altres que ja havien aparegut.

Com a trets peculiars hi detectem un augment de les notes sentimentals, és a dir, del to elegíac que també era present, per altres motius, en llibres anteriors. El poeta sap que parla d'unes formes de treball, d'uns homes i dones, en definitiva d'un món que responen a models caducs, amenaçats i progressivament substituïts. A «El molí» ho diu explícitament.

«El vent ens diu que aquell temps ja ha passat.
Però el vostre cos eixalat ens testimonia
que no és gaire llunyà aquell món perfecte,
al qual daven una música patriarcal
les vostres ales alegres.
Perfecte temps rodó
que semblava fora del temps,
i que un dia cruixí i s'esberlà,
i ens trobarem que anàvem no sabíem a on,
mes no ignorant que el temps continuava.»

No hi ha dubte que aquest esfondrament, tal com el presenta, també l'afecta personalment i això justifica, segurament més que cap altra cosa, l'emotivitat del poemari. L'afecta tant que ha pogut ser presentat com a possible causa del seu abandó, alguns anys després, de l'escriptura poètica original, encara que aquesta és una qüestió difícil de precisar.

L'últim llibre de poesia original publicat per Villangómez és *Declarat amb el vent*, poemes, en general, de 1962, publicats el 1963. A l'entretant, el poeta ha abandonat Sant Miquel, el 1959, per instal·lar-se a Vila i exercir de mestre a Sant Francesc de ses Salines i després a Sant Jordi. Amb *Declarat amb el vent*, comentat amb encert per Antoni Marí, altre cop sorprenia, i si hom creia que seguiria pel camí obert amb *El cop a la terra*, ell lliurava un poemari en què recuperava, gairebé intactes, alguns dels seus temes predilectes: el pas del temps, la poesia, el món subjectiu.

De fet, hi tornem a trobar formes i temes diversos: poemes impressionistes com els dedicats a ses Salines, recreacions de temes literaris universals o de rondalles populars, homenatges als seus autors preferits, i poemes ocasionals. Això fa pensar en *La miranda*; tanmateix, els poemes més representatius —«Els murs», «L'altra illa», i els de les seccions «Els passadissos» i «Ritmes»— ens recorden més *Els béns incompatibles*, no per l'estil, aquí sempre molt més controlat, sinó per la categoria de les reflexions que hi formula. Ara el jo del poeta passa a un primer terme i s'hi barregen de forma indestruïble disquisicions de caràcter existencial, algunes notes gairebé metafísiques i sobretot insisteix en les seves indagacions entorn de la creació poètica. «Els murs» i «L'altra illa» són dos esplèndids poemes en els quals no sabem si admirar més la capacitat de fer reals els dos indrets que pren com a referència, el Baluard de Santa Llúcia i Formentera, o la de convertir-los en símbol del seu món interior, tens i ric com mai. A «Els murs» ho diu així:

«Resistent baluard, però tampoc etern,
tu m'aboques a totes les coses preferides
i al temps que no sabem si estimar o odiar.
Només sabem que això que més ens estimem
és també el lloc del mal que més ens fa sofrir».

Aquesta tensió entre el deler i el dolor, entre el que volem i el que tenim o entre el que perdem i el que maldem per recuperar és una de les forces que travessen molts d'aquests poemes. La secció «Els passadissos», dotze fragments d'un únic poema, en la presentació definitiva, mostra una evolució temàtica ben interessant: als primers fragments dominen les preguntes de caire existencial, i fins i tot en el tercer torna a plantejar la idea de la vida com un espai entre dues morts, tal com ja havia aparegut a «L'increat», dels *Sonets de Balansat*; després els versos se centren en la reflexió poètica i encara la densitat és major: la poesia com un regne sempre mig perdut, mig guanyat, resposta precària a una veu interior que s'aigualeix en el vers, en els mots insuficients, però que tanmateix aspira a la més alta bellesa; finalment la secció acaba amb quatre sonets lluminosos de tema amorós, amb una interferència absoluta entre terra o natura, d'una banda, i amada, de l'altra.

Declarat amb el vent també és el llibre en què el tema de la llengua, que a *El cop a la terra* havia donat l'esplèndid poema titulat «La paraula», és tractat amb més insistència: la llengua lligada a la denominació de cada un dels indrets d'Eivissa a «Contrada a cops de mot», que ens identifica amb els territoris continentals que la parlen a «Indret de Catalunya», però sobretot la llengua, herència col·lectiva, arrelada en el poble, i alhora l'únic espai possible per a la poesia pròpia. És el sentit que té la secció «Ritmes» i és ben simptomàtic que el poeta la tiri per tancar el seu cicle poètic.

Quan Villangómez ha volgut explicar per què pràcticament no va escriure més poesia original després de *Declarat amb el vent*, ha dit que va deixar de sentir la necessitat imperiosa de fer-ho i això ja justifica la seva actitud, sobretot si tenim en compte que per a ell la poesia, més que una cosa cercada, provocada, era qüestió d'obediència a una vocació indefugible. Tanmateix no va deixar d'exercir de poeta ni, menys, d'escriptor, i per això no podem dir que els trenta anys i escaig que han transcorregut des d'aleshores hagin estat infructuosos, sinó tot el contrari.

Com a poeta, ha revisat minuciosament la seva obra i l'ha reeditada fins a convertir-la en l'obra definitiva que és ara: una feina amagada, poc perceptible, però que sens dubte ha influït molt en la valoració que avui en podem fer. També ha intensificat la seva dedicació a les versions poètiques, sobretot d'autors francesos i anglesos. Les primeres que tenim documentades són de 1953, és a dir, quan la seva obra de creació era en plena eferescència, però és cert que s'ha intensificat a partir dels anys 60, i de fet els nou volums que n'ha publicat, agrupats en tres en la darrera edició (1991), aparegueren entre 1971, *Versions de poesia moderna*, i 1985, *Altres ales sobre una veu*. Com veiem, el conjunt és d'una extensió similar al de la seva poesia original i el seu valor estètic tampoc no és inferior, com han remarcat Marià Manent, Sam Abrams o Francesc Parcerisas.

Al pròleg d'*Altres ales sobre una veu*, Villangómez hi ha exposat la seva teoria sobre la traducció: es tracta de fer que les ales, és a dir les obres estranyes a la llengua pròpia, que és la nova veu que se'ls ofereix, s'hi adaptin fins que perdin qualsevol deix «d'estrangeria».

El poeta cedeix la pròpia perícia tècnica, i la pròpia qualitat d'artista de la paraula, àmpliament demostrada en el seu cas, per fer que la llengua catalana incorpori plenament a la seva cultura aquests cims de la literatura universal. Per això Villangómez és partidari de les versions en vers i que el traductor sigui alhora un poeta; també per això ell sempre ha traduït «per afinitats o per gust», com ha indicat F. Parcerisas, altrament no hauria aconseguit aquests objectius.

Com passava en la seva obra original, les versions poètiques són producte de successives revisions, fins arribar a la forma definitiva. No les podem estudiar ara amb un mínim de rigor, perquè això implicaria d'una banda, confrontar-les amb els originals i veure què s'hi guanya i que s'hi perd en cada cas. Deixem només apuntat que Marià Manent, en un cas concret, ha pogut demostrar clarament que també s'hi pot guanyar. En un altre sentit, hauria de generar una minuciosa anàlisi per veure què suposa l'obra traduïda en el conjunt de la producció de cada autor. Això, sens dubte, ens duria massa lluny; per tant ho haurem de deixar per a una altra ocasió, o per a altres estudiosos. Només voldria remarcar que, rere l'actitud de Villangómez, també hi ha la voluntat de divulgació en l'àmbit català dels autors que tradueix i en aquest sentit són també un aspecte més del seu mestratge inqüestionable. Els pròlegs així ho indiquen i, per exemple, les paraules que dedica al nord-americà Ezra Pound, al naturalitzat francès Jules Laforgue o a l'irlandès William Butler Yeats són petites monografies que després es veuen completades pels poemes traduïts. En definitiva, rera el traductor, també hi ha aquest tenaç orientador i mestre que sempre ha estat Villangómez.

Al marge de l'obra en vers, una menció molt especial reclamen les seves proses literàries, complementàries de la poesia en alguns aspectes, però d'una consistència estètica pròpia, sovint extraordinària. Ja m'he referit abans a *L'any en estampes*, gairebé contemporani de *Els dies* i de *Els béns incompatibles*, com també ho són les "Impressions de paisatge" que primer formaren part de l'opuscle *Eivissa i Formentera*, després del *Llibre d'Eivissa* (1957) i finalment *d'Eivissa, la terra, la història, la gent*, de 1974; i encara hi hem d'afegir la promesa d'*Els llocs viscuts*, que esperem amb un gran interès, acrescut per les bestretes que ja n'ha publicat. "Prosa de poeta" n'ha dit Marià Manent, i en efecte, és una obra especialment treballada, sensible a les petites oscil·lacions del vent i la llum sobre els paisatges i els homes, matisades com en un quadre de Manet. Proses que ens fan recompte de l'imperceptible pas del temps precisament a través de la lentitud i de la immutabilitat d'unes escenes que semblen eternes, d'ara —l'ara de l'evocació o de la contemplació de Villangómez— i de sempre.

La resta de les seves activitats artístiques i culturals potser encara no són prou conegudes. El llibre *D'adés i d'ahir*, que ja hem esmentat, en dóna una mostra antològica. A més de poesia original, traduccions i prosa descriptiva, inclou notes de diari íntim, fragments epistolars, prosa d'assaig històric o literari, ressenyes bibliogràfiques, prosa costumista, assaig lingüístic, un conte i una peça teatral i un discurs. És una mostra de l'amplitud dels interessos culturals de Marià Villangómez, després confirmats a *Parlar i escriure*, però també és una mostra del que encara ens cal recuperar en edicions rigoroses i assequibles. En definitiva, evidencien la urgència d'unes obres completes, que no acaben de ser una realitat total, com voldríem, encara que els volums que ja n'han sortit són magnífics.

El teatre és potser el sector que ha sortit més perjudicat d'aquesta irregularitat. No hem d'oblidar que l'obra dramàtica de Villangómez inclou, almenys, vuit peces originals i quatre adaptacions, distribuïdes en tres períodes de producció, estudiats darrerament per Antoni Nadal, seguint les orientacions del propi autor. Però el fet és que, fins ara, només ha publicat, i tardanament, dues obres originals *Es més alt embruixament* i *Se suspèn la funció*, en un únic volum del (1983) i les seves adaptacions de *El gat en botes*, una bella mostra de teatre infantil, editada (1992), *S'assemblea de ses dones*, d'Aristòfanes, publicada el 1978, i *Somni d'una nit de Sant Joan*, de Shakespeare, publicada el 1989, aquestes tres darreres fruit de la seva col·laboració amb el Grup Experimental de Teatre de l'Escola d'Arts i Oficis d'Eivissa i amb el GAT, posterior al 1976. La seva producció teatral és, però, molt més extensa. L'autor s'hi ha referit alguns cops i sempre ha volgut remarcar el caràcter d'exercici lingüístic d'algunes d'aquestes peces i un poc de *divertimento*, d'obres despreocupades, les originals escrites en moments que la seva més gran ambició es desplegava en el vers dels poemes. Però també ha remarcat que el seu interès pel teatre arranca de ben jove i que mai no l'ha abandonat. Sigui com sigui, no sembla que, en l'estat actual del teatre català d'autor insular, puguem prescindir, de cap de les maneres, d'un corpus d'aquestes dimensions i, presumiblement, d'aquesta qualitat. Per això voldríem que la seva edició íntegra fos possible aviat.

Un altre sector, en el qual Villangómez s'ha mostrat especialment prolífic, el de les seves col·laboracions a publicacions diverses, sovint de caràcter cultural. Des del ja llunyà suplement *Isla*, del *Diario de Ibiza*, dels anys 50, fins a la tercera època de la revista *Eivissa*, en la qual encara té una participació activa, passant per *Lluc* i *Uc*, la seva signatura ha aparegut sovint en diaris i revistes insulars, i en part aquesta producció ha estat reunida a *Alguns escrits sobre les Pitiüses*, de 1981. Aquests escrits sempre són sinònims d'opinió ben informada, més erudita del que hom pot creure, embolcallada però en una llengua i un estil especialment eficaç, quallat d'encerts expressius. Al marge d'això, donen fe de la preocupació de Villangómez per la realitat eivissenca, en tots els seus aspectes, i de la seva actitud de servei innegable. Això també és evident en la seva intensa participació en les tasques de l'Institut d'Estudis Eivissencs i sobretot en els cursos de llengua catalana que ha impartit durant tants d'anys, conseqüència dels quals és el *Curs d'iniciació a la llengua* (1972, reeditat ampliat el 1978), gramàtica de la llengua catalana adaptada a la varietat eivissenca, que també inclou una bona antologia literària. N'hauríem de parlar molt més, però ens cal tancar la nostra intervenció.

En resum, la poesia, la terra i la llengua són les tres fidelitats que solquen amb més insistència la temàtica dels poemes de Marià Villangómez. En la seva obra de creació, les ha servides tocat per l'alè diví que Plató i Rilke feien descendir directament de les esferes celestials. I la poesia, la llengua i la terra, seves i de tots nosaltres, s'han ennoblit amb aquest alè que les ha projectades amb força fora dels límits de l'illa, cap als horitzons més generals que configuren la cultura catalana i la cultura europea. També ha sabut servir-les, però, amb modèstia i amb tenacitat. Ha baixat a les aules i ha lluitat contra les circumstàncies que els eren adverses, sense estridències, però amb eficàcia. Amb el peu forçat d'uns versos seus, diríem que, gràcies a la seva obra i a la seva activitat, ens entenem un poc més amb una llengua que és feix d'espigues i dins la nostra veu, encara s'hi gronxa la pàtria. Per tot això, mereix el reconeixement i la distinció acadèmica que avui la nostra universitat li concedeix. Moltes gràcies.